

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА ПОГЛЯДИ НА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ СТОСУНКІВ У 20-30 рр. ХХ СТ. В УКРАЇНІ

Проблема підготовки людей до життя в умовах збільшення інтернаціоналізації світу і посилення багатонаціональності оточуючого людини середовища завжди знаходилася в центрі уваги педагогів. ООН і ЮНЕСКО в своїх документах розглядають виховання дітей та молоді в дусі ненасилля, миру і поваги до інших народів як провідне завдання сучасної освіти і виховання.

У процесі створення власної системи виховання культури міжнаціональних стосунків в Україні на якісно новому, сучасному рівні звернення до досвіду її становлення й розвитку є надзвичайно актуальним.

Значної уваги заслуговують педагогічні погляди та ідеї 20-30 рр. ХХ ст. в Україні. Саме в цей період у суспільно-політичному житті зайняла чільне місце ідея виховання культури міжнаціональних стосунків. Важливість виховання дітей в дусі поваги до народів багатонаціональної України досліджували Г. Ващенко, В. Затонський, С. Сірополко, М. Скрипник, Я. Чепіга, О. Шумський.

На даний момент існує велика кількість дисертаційних та монографічних праць, які присвячені вивченню педагогічної спадщини вищезгаданих учених, проте майже відсутні дослідження, в яких розкриваються їхні педагогічні ідеї та погляди на виховання культури міжнаціональних стосунків. Аналіз цієї проблеми зустрічається у працях Л.В. Артемової, О.О. Войналович, Л.Н. Потапової О.В. Сухомлинської, та ін..

Метою нашої статті є аналіз провідних педагогічних поглядів та ідей на виховання культури міжнаціональних стосунків у 20-30 рр. ХХ ст. і їхнє осмислення крізь призму сучасності.

Провідні ідеї у сфері виховання культури міжнаціональних стосунків в зазначений період, належать Якову Феофановичу Зеленкевичу (Чепіга). Він був одним із найактивніших творців національної школи.

Яків Феофанович увійшов в історію вітчизняної педагогіки як теоретик національної школи, єдиної трудової вільної народної школи. Педагог уважав: «1) українська школа витворюється спільно всім українським учительством і є витвором колективним, 2) з'являючись на тілі народної маси, школі природно бути організацією народною, 3) освіта повинна бути глибоко національною, зберігати ознаки національної творчості в культурі, просвіті і взагалі в будівництві свого соціального й економічного життя, 4) школу складають діти, а тому вся вона має будуватися на постулатах, які не порушують права дитини на вільний, нормальний розвиток її фізичних і духовних ознак згідно з індивідуальними її рисами» [8, 36].

На думку Я. Чепіги, байдужість до вимог часу, до внутрішніх природних потреб дитини, байдужість до національно-виховних обов'язків є першим ступенем до асимілювання нації, до національного самогубства [7].

Йому належить ідея стосовно того, що «змагання нації повинно знаходити відгомін в такому самім змаганні окремої особи, воля якої повинна виникати з волі всієї нації або народу, як рухи окремого члена виникають з добра й користі всього організму. І те, що роблю я, робить другий, третій, десятий, все це на користь одному національному організмові; кожний повинен робити для однієї мети – для національного добробуту, і тільки в нім вбачати своє щастя» [1, 192].

Також йому належать ідеї стосовно того, що національне виховання виникає з природи людини і в своїх завданнях повинно спиратися на вивчення всіх індивідуальностей дитини в зв'язку з усіма особливостями національного духу і вдачі. Національне виховання повинно поєднуватися з вихованням особи задля охорони фізичного й морального здоров'я нації, задля розвитку її духовних творчих сил.

Яків Чепіга висловив дуже цікаву думку стосовно денационалізму підростаючого покоління. Він стверджував, що на дітях культурних націй денационалізм не виявляється в таких конкретних і яскравих формах, які ми бачимо у дітей націй некультурних, тут ми не помічаємо того інстинктивного потягу до свого роду у вчинках і діяльності. Наші діти зрідка, вертаються свідомо до свого рідного, а частіше застаються в штучно прищепленій культурі й нації. Але таке перебування в чужій культурі й трішки не виправдовує денационалізму. Все, що примусово начеплено, наліплено не здолає замінити природу [1, 200-201].

У дослідженні проблеми виховання культури міжнаціональних стосунків у 20-30 рр. ХХ ст. чільне місце займають погляди відомого українсько педагога С. Сірополко.

За часів національно-визвольних змагань українського народу С. Сірополко активно включився у розбудову національного шкільництва.

Степан Онисимович розумів необхідність створення в Україні національної школи, втілення в життя принципу природовідповідності, згідно з яким навчання в школі має відбуватися рідною мовою. Убачаючи зв'язок і взаємозалежність між питаннями національної і бібліотечної справи, він писав: «Коли з національною школою існуватимуть бібліотеки та інші просвітні інституції, український народ матиме добру зброю для боротьби з тою хмарою, що його огортає» [4].

С. Сірополко був одним із найактивніших учасників творення нової національної системи освіти.

Йому належить ідея стосовно того, що єдина школа повинна складатися з 3-х ступенів: 1) молодша основна школа, 2) старша основна школа, 3) колегія. Кожен із ступенів повинен мати чотирирічний термін навчання. Перехід від нижчого до вищого ступеня школи є вільним.

Програма основної школи, вважав С. Сірополко, повинна складатися переважно з пропедевтичних курсів, при цьому в кожному ступені основної школи програма має закінчений обсяг. У колегії вводяться вже системні курси. Програма колегії передбачає різні варіанти – гуманітарний, реальний, економічний та ін. [3].

На думку С. Сірополка, надзвичайно серйозним питанням у новій школі постане питання «шкільно-національне». Адже основний педагогічний принцип

– школа рідною мовою учнів – вимагає, щоб для кожної національності була забезпечена своя школа шляхом відкриття громадської школи чи шляхом надання національній меншості відповідної частини державних і громадських коштів на задоволення її освітніх потреб [2, 11].

Важливою ділянкою виховної роботи С. Сірополко вважав формування в дитини з раннього віку не тільки любові до рідної нації, але й усвідомлення її політичної і суспільної значущості у сучасному світі.

Отже, С. Сірополко бачив майбутнє національної школи в єдиній школі, яка, на його думку, повинна гарантувати всім своїм громадянам рівні можливості для навчання та виховання. Вона повинна зберегти в дитині особистість, розвивати її здібності і можливості, готувати свідомих громадян Української держави [5].

При аналізі виховання культури міжнаціональних стосунків в 20-30 роках в Україні для нас є важливою позиція, яку займав В. Затонський – тогочасний народний комісар освіти України.

Стосовно української мови він уважав, що вона не повинна мати статусу державної, позаяк усі мови є рівноправними. А в проведенні педагогічної реформи радив використати досвід «совітської Московщини», де проголошені принципи єдиної трудової школи.

Запрошуючи українських педагогів до співробітництва, В.П. Задонський, водночас, ставив перед ними вимогу переходу на марксистські позиції.

Наступним комісаром освіти був затверджений О.Я. Шумський. В.П. Затонським, наприкінці 1922 р. партійне керівництво змінило Г.Ф. Гринька, звільненого за розробку й реалізацію оригінальної української концепції та моделі освіти, що суперечила програмі правлячої партії. І за іронією долі, саме лінію Г.Ф. Гринька став активно впроваджувати в життя О.Я. Шумський. Лінія на самостійність української освітньої політики збігалася з його особистісними поглядами та переконаннями, бо, як він сам зазначав, «прийшов до комунізму з українського національного руху» [6, 59].

Під впливом реалій життя і перевірки на практиці педагогічних положень, вироблених на початку 20-х років, О.Я. Шумський вносив до української системи освіти певні корективи [6, 60].

Надаючи великого значення національній освіті, О.Я. Шумський уважав, що вона безпосередньо впливає на стабільність політичного життя, без розв'язання її проблем узагалі неможливий нормальний розвиток нації [6, 61].

Проте варто наголосити, що основні зусилля наркома були спрямовані на втілення в життя лінії партії щодо українізації, за допомогою якої більшовики прагнули вирішити національне питання, закріпити свій успіх у свідомості широких мас населення, посилити таким чином власні позиції у республіці.

У сфері виховання культури міжнаціональних стосунків у молоді на увагу заслуговують педагогічні погляди М.О. Скрипника, відомого педагога, політика, громадського діяча.

На думку Скрипника «панування буржуазії утворило різницю культурного рівня поміж трудящими масами різних національностей. І передусім попередня історія господарювання буржуазії ставила в найгірше становище саму

більшість трудящих мас населення України. Треба зазначити, що з погляду загального культурного рівня різниця в культурному рівні між українцями – українським населенням – і іншими національностями на Україні була надзвичайно велика. Лише поодинокі національні меншості, що нараховували декілька десятків тисяч населення, як от: греки, молдавани, були в гіршому й нижчому культурному рівні. Але всьому цьому Жовтнева революція поклала край»[1, 334].

Проблеми, які розробляв М.О. Скрипник, ніколи не були суто теоретичними. Однією з них, де він виявив себе як теоретик і практик, стала проблема українізації. Саме з цим державним діячем пов'язані найбільші успіхи в українізації нашого суспільства в 1920-ті роки, зокрема в системі освіти. У цьому полягає його незаперечний внесок у розбудову української національної школи.

М.О. Скрипник утілював українізацію в систему освіти після наркома освіти періоду 1924-1927 рр. О.Я. Шумського. Розуміння ним українізації було значно ширшим, ніж просте переведення шкіл на українську мову викладання, запровадження українознавчих предметів, розгортання краєзнавчої роботи. Саме українізація стала основною складовою частиною його концепції національно-культурного будівництва в радянській Україні, яку він обґрунтував у своїх виступах на різного роду зібраннях та в численних публікаціях 1920-х років. Серед таких слід назвати статті «Донбас і Україна. З історії революційної боротьби на Україні 1917-1918 рр.» (1921), «До теорії боротьби двох культур», доповідь на квітневому (1925) пленумі ЦК КП(б)У «Зліквідувати люксембургіанство», де він обстоював необхідність українізації як нагальну стратегічну потребу соціалістичного будівництва. На думку сучасного історика В.Г. Шарпатога, Скрипникова концепція національно-культурного будівництва мала завершений характер, будучи послідовною системою поглядів на створення нової української культури в умовах так званого розгорнутого будівництва основ соціалізму. Шлях її розвитку полягав у рівноправних взаєминах з усіма світовими культурами. Новобудована культура мала стати національною за формою і мовою та пролетарською за змістом. Базування концепції М.О. Скрипника на основі ленінських декларацій з національного питання привело її на практиці до нерозв'язної суперечності. Прагнучи невідступно додержуватися ленінської політичної програми, з одного боку, та відстоювати в реальному житті національний і культурний суверенітет українського народу, з іншого, Микола Олексійович проводив досить суперечливу діяльність.

Однією з перших масштабних справ, які довелося вирішувати наркомові освіти, стало впорядкування українського правопису.

Для цього були запрошені представники різних регіонів України. На глибоке переконання наркома, правопис та уніфікація термінології мали слугувати консолідації українців Радянської України та Західної України, а також тих, що проживають за її межами[6, 44-45].

Вироблення офіційного правопису сприяло природному процесові зближення українців, які волею історичної долі вже вкотре опинилися по різні боки державних кордонів.

Опікуючися питаннями українізації, М.О. Скрипник, водночас, не випускав з поля зору проблеми, що були дотичними до неї та потребували вирішення. Однією з таких проблем стало задоволення культурних та освітніх потреб представників інших національностей, які проживали на території України. Стосовно них нарком займав виважену й делікатну позицію, прагнув у жодному разі не зачіпати їхніх національних інтересів, про що неодноразово висловлювався у своїх статтях і доповідях. Він визнавав за представниками нацменшин право на здобуття освіти рідною мовою, був переконаний, що у школах національних меншин «навчання дітей треба починати тією мовою, якою говорить дитина», й поступово переходити до вивчення української та російської мов.

При розгляді даного питання не менш важливою є позиція провідного українського педагога-митця Г. Ващенка. На його думку: «З особистою гідністю міцно зв'язана гідність національна. Людина, поважаючи себе як особистість, поважає себе як члена нації, члена того народу, серед якого вона народилась, якому зобов'язана своєю мовою, основами свого світогляду, від якого вона засвоїла традиції. Національна гідність, перш за все, виявляється у любові до своєї Батьківщини і в служінні їй. Кожен народ має право на самостійне державне існування, і коли він перебуває у неволі, проти цього протестує національна гідність людини і примушує її боротись за волю своєї Батьківщини. Так само національна гідність стимулює людину до жертвенної праці для свого народу. Нарешті, національна гідність виявляється у тому, що людина шанує честь свого народу і не дозволяє собі у своїй поведінці й діяльності нічого такого, що могло б заплямувати цю честь.

Але національна гідність, як і гідність особиста, має різні форми. Нижчою формою її, що властиво не має права називатися гідністю, є шовінізм, зневага до інших народів, намагання підкорити їх собі, експлуатувати їх працю і природні багатства на свою користь. Інший характер має справжня національна гідність. Подібно до того, як справжня особиста гідність вимагає пошани до інших людей, так і гідність національна вимагає пошани до інших народів і їхніх прав. І подібно до того, як справжня особиста гідність є основою мирного співжиття і продуктивної співпраці окремих людей, так справжня національна гідність є основою мирного співжиття і продуктивної співпраці окремих народів» [8].

Є певна аналогія між окремою людиною і нацією. Моральна людина, поважаючи себе, свою особисту гідність, поряд із тим шанує і гідність інших людей. Так само й народ, що обстоює свої права на самостійне й державне існування і розвиток національної культури, може шанувати такі ж права інших націй.

Мало того, окремі нації, вступаючи одна з одною в певні стосунки (торговельні, культурні, політичні), можуть об'єднуватися і з метою спільної оборони своїх політичних та культурних прав. Інші риси має нездоровий, однобокий патріотизм, що його звичайно звать фашизмом.

Його можна порівняти з властивим деяким людям вузьким егоїзмом. Егоїстична людина шанує тільки себе і з презирством або навіть ненавистю ставиться до інших людей, визнає тільки свої права, а не визнає прав своїх

ближніх, має нахил експлуатувати їх, не зупиняючись іноді перед нечесними, неморальними вчинками.

Те ж саме може бути й у міжнаціональних стосунках. Є нації, що занадто переоцінюють себе, визнають за собою право на панування над іншими народами, жорстоко експлуатують, а іноді й без жалю нищать їх.

Тому в сучасний історичний момент і в найближчу майбутність національне виховання молоді є найважливішим завданням нашого народу.

Це, в першу чергу, означає, що в нашої молоді треба виховувати свідомість своєї національної окремішності, себто свого національного «я».

Кожен українець мусить бути свідомим того, що він є член великої нації, яка своїми фізичними та психічними властивостями відрізняється від інших народів і має своє національне покликання.

Таким чином можна зробити висновок, що вже в 20-30 рр. ХХ ст. в Україні постала проблема виховання культури міжнаціональних стосунків. Про це свідчить значний інтерес провідних учених того часу до вищезгаданої проблеми.

Висловлені ідеї та погляди на виховання культури міжнаціональних стосунків таких митців-педагогів як Г. Ващенко, В. Затонський, С. Сірополко, М. Скрипник, Я. Чепіга О. Шумський представляють неабиякий інтерес для сучасної педагогічної науки. Їхні міркування можна розглядати як підвалини при створенні сучасної системи виховання культури міжнаціональних стосунків в Україні.

Проблема потребує більш глибокого вивчення. На нашу думку, перспективою подальших досліджень у цій сфері може бути адаптація вищезгаданих ідей та поглядів до сучасних вимог часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ-ХХ ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д. Березівська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.
2. Сірополко С. Завдання нової школи. – Кам'янець-подільський, 1919.
3. Сірополко С. Національне виховання // Тризуб, 1930. – Ч. 37.
4. Сірополко С. Школа і книжка // Світло. – 1910. – Ч. 4. – С. 6.
5. Сірополко С. Школознавство. Конспект лекцій, читаних в УВПШ. – Прага, 1926.
6. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 2: Навч. Посібник / За ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 552 с.
7. Чепіга Я. Українське шкільництво у нових обставинах // Вільна українська школа, 1919-1920. – № 1.
8. Чепіга Я. Проект української школи // Світло, 1913. – Ч. 1.
9. Яковенко В. Національна ідея Г. Ващенка і сучасне реформування освіти // Шлях освіти. – 1997. – № 3.